

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

За допомогою просторово-часової вибірки проаналізовано загальні чинники динаміки промислового виробництва за областями України. Показано сприятливу залежність темпу зростання промислового виробництва від збільшення технологічного експорту, сальдо бюджету та загальної лібералізації економічного середовища. Одним із пояснень спадної тенденції в промисловому виробництві окремих перспективних регіонів, таких як Львівська область, розглядається регіональна «пастка депресивності». Відповідно шляхи її нейтралізації пов'язуються із збільшенням технологічного експорту як чинника підвищення конкурентоспроможності.

Ключові слова: технологічний експорт, промислове виробництво, «пастка депресивності», європеїзація, лібералізація зовнішньої торгівлі, конкурентоспроможність регіону.

Залежність перспектив економічного зростання регіону від стимулювання технологічного експорту визнається багатьма українськими вченими, проте бракує відповідних емпіричних досліджень. Становить прикладний інтерес вплив динаміки експорту (за окремими областями) і технологічного експорту (в загальноукраїнському масштабі) на динаміку промислового виробництва; а також можлива обернена залежність між обома показниками. У такому контексті додаткову увагу привертає дослідження регіональних особливостей. На перший погляд, для збільшення технологічного експорту ідеально підходять прикордонні області зі значним промисловим і науковим потенціалом, такі як Львівська область. Проте реальні дані засвідчують істотне погіршення динаміки промислового виробництва на Львівщині, що тим більше дивує на тлі успіхів сусідніх Волинської і Закарпатської областей. З-поміж ймовірних причин на увагу заслуговує міграційна активність населення, що може провокувати синдром «пастки депресивності» через надходження від тих, що працюють за кордоном, і підвищення коштів робочої сили.

Нарощування технологічного експорту позитивно впливає на структурні процеси та результати зовнішньої торгівлі [5, с. 6]. Завдяки розвитку перспективних напрямів продукції машинобудування Корея та Чехія, зберігаючи подібну до України структурну позицію металургії, суттєво послабили енергетичну та сировинну залежність своїх економік [8, с. 10]. Надходження від експорту повинні скеровуватися на інвестиційні цілі [10, с. 6]. Модернізація та розширення виробничих потужностей сприятиме зростанню обсягів виробництва, підвищенню технологічного рівня національних виробів, їх конкурентоспроможності. Водночас збільшення експорту в контексті лібералізації зовнішньої торгівлі може посилити диференціацію динаміки економічного розвитку між окремими регіонами, що відбивається у зростанні коштів робочої сили [1, с. 68]. Дослідження довготермінового (1960 - 2001 рр.)

зв'язку між експортом та економічним зростанням у Чилі [2] доводить, що сировинна орієнтація експорту негативно впливає на ВВП, тоді як зростання технологічної компоненти сприяє залученню інвестицій, підвищує продуктивність зовнішньої торгівлі та забезпечує довготермінову тенденцію економічного зростання.

Мета статті полягає у визначенні чинників динаміки промислового виробництва та експорту для просторово-часової вибірки.

Загальні чинники конкурентоспроможності регіону як визначального елемента економічного зростання. Традиційно конкурентоспроможність регіону пов'язують із кваліфікацією робочої сили, станом інфраструктури, адміністративним стилем, здатністю створити середовище для технологічного бізнесу, ступенем європеїзації¹ та коштами робочої сили. У цьому контексті перевагами західних прикордонних регіонів є близькість до кордонів ЄС, сприятлива кон'юнктура ринку праці, історичні традиції міжнародного співробітництва, практична відсутність мовного бар'єру, відносно високий ступінь європеїзації, полегшений доступ товарів на ринки по обидва боки кордону, численні економічні і суспільно-політичні зв'язки.

Беззаперечним лідером серед потужних регіональних центрів на Заході України є Львів, який має значний науковий потенціал, сильні ліберальні традиції вільнодумства і прогресивних молодіжних рухів, високий мистецький рівень, де творче середовище сприяє реалізації масштабних сучасних технологічних проектів.

З іншого боку, істотні порівняльні переваги можуть послаблюватися не менш вагомими чинниками протилежної дії. Необхідно наголосити, що кваліфікована робоча сила не є синонімом дешевої робочої сили, хоча кошти робочої сили не варто нехтувати. Йдеться радше про баланс кваліфікації і продуктивності праці, який в загальному випадку кореспондує з освітнім рівнем. Хоча співвідношення “кваліфікація/заробітна плата” для Львівщини сьогодні виглядає доволі прийнятним, проте є ознаки його погіршення. Основні причини погіршення конкурентоспроможності Львівського регіону є такі: 1) залежність попиту на робочу силу від її освітніх характеристик і психологічної мотивації, 2) освіта набула статусного характеру і втратила професійну мотивацію, 3) висока мобільність населення зменшує пропозицію робочої сили, 4) підвищені вимоги до якості робочої сили в експортноорієнтованих виробництвах з високою часткою доданої вартості, 5) приватні трансферти збільшують кошти проживання, що негативно впливає на пропозицію кваліфікованої робочої сили.

Не виключено, що особливості попиту і пропозиції робочої сили нівелюватимуть переваги географічного розташування і навіть можуть створити своєрідну „пастку депресивності”, де інструментальними чинником стає закордонна міграція робочої сили. Об'єктивно стимулами для масової міграції з прикордонних регіонів є збільшення попиту на малокваліфіковану

¹ Максимальний ступінь європеїзації передбачає членство в ЄС, на противагу менш формалізованому співробітництву

робочу силу в країнах Європи, а також фактор низької заробітної плати в Україні, що не залишає альтернатив. На віддалену перспективу міграція не лише обмежує пропозицію робочої сили, але й підвищує її вартість через надходження значних приватних трансфертів. Природно, що кошти виробництва, які зростають зумовлюють високі кошти праці, а це зменшує інвестиційну привабливість, попри сприятливі географічні чинники.

За даними Світового банку [3, с. 29], за основними показниками розвитку науки і технологій Україна посідає досить високе місце і має певні передумови для переорієнтації з експорту сировинних матеріалів на готову наукомістку продукцію та новітні технології. Найбільший ефект для української економіки може принести просування на зовнішні ринки високотехнологічної продукції, що вимагає підвищення кваліфікації робочої сили, вкладень у розвиток інфраструктури, залучення іноземних інвестицій та лібералізації адміністративного управління.

Передові позиції в українському експорті займають промислові регіони Сходу — Донецький і Дніпропетровський, що мають значні природні ресурси, та м. Київ, де сконцентровано переробну промисловість (рис. 1). Понад 60% українського експорту припадає на 5 промислових областей: Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську і Полтавську.

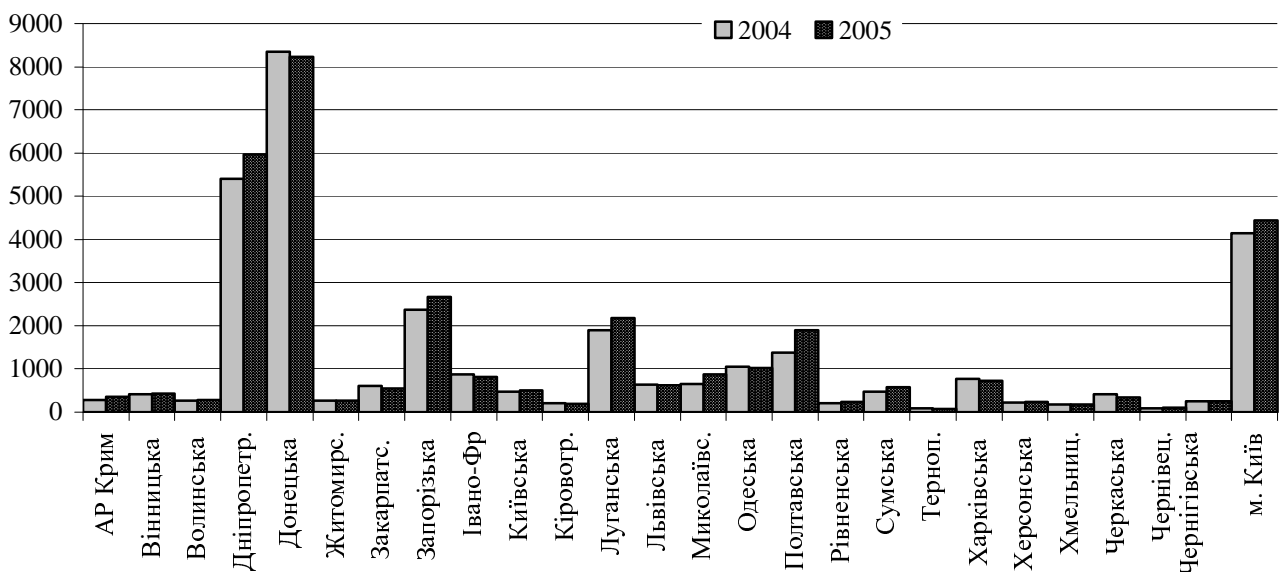

Рис. 1. Обсяги експорту за регіонами України у 2004, 2005 рр., млн. дол. США

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України

Враховуючи спеціалізацію промислових центрів передусім на виробництві сировинних товарів (металургійна, хімічна промисловості – базові галузі), можна стверджувати, що експортний потенціал України розміщений нерівномірно і використовується неефективно. Відповідно гостро постає проблема залучення до зовнішньої торгівлі всіх регіонів України на основі їхніх конкурентних переваг.

Показник технологічного експорту охоплює механічне обладнання, машини і механізми² (котли, машини, апарати і механічні пристрої; електричні

² За товарною номенклатурою ЗЕД України

машини і устаткування); транспортні засоби і шляхове обладнання; прилади тощо. Для торгівлі продукцією машинобудування характерним є досить швидке її оновлення, поява нових поколінь більш наукомісткої техніки [6, с. 47]. Збільшення надходжень від експорту відбувається саме за рахунок продукції, яка має високу частку доданої вартості [4, с. 117-119]. Сьогодні частка технологічних товарів у загальному українському експорті незначна — на рівні 14% (рис. 3).

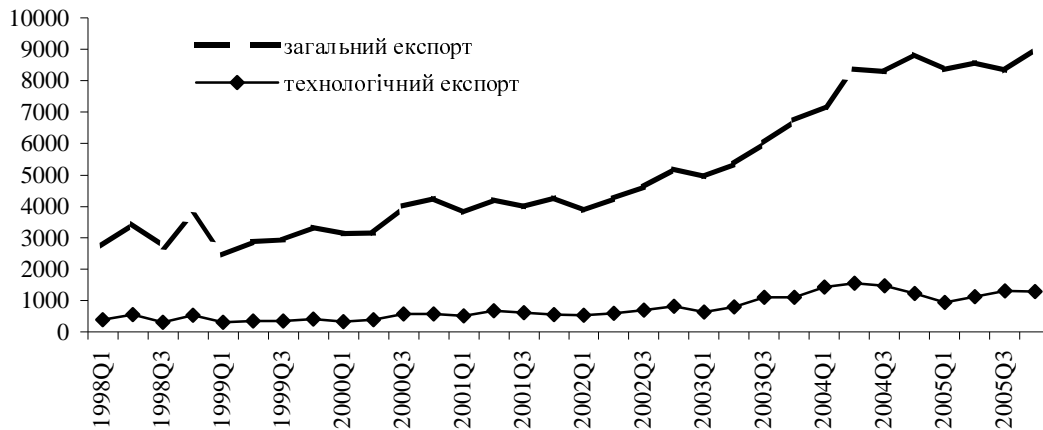

Рис. 2. Динаміка технологічного експорту та загального експорту України, (млн. дол. США), 1998-2005 р.

Джерело: власні розрахунки на основі даних Держкомстату

Функціональні залежності промислового виробництва у регіонах України оцінювалися за допомогою просторово-часової моделі. Для дослідження використовувалися річні дані за 1999—2005 рр., отримані з довідкового видання МВФ International Financial Statistics, а також з бази даних Державного комітету статистики України. Для ідентифікації індивідуальних особливостей окремих областей України використано відповідні фіктивні змінні. Нижче подано перелік залежних і незалежних змінних:

Y_t і $EXPORT_t$ — відповідно промислове виробництво і обсяги експорту за областями України, автономній республіці Крим та м. Києві (%);

$TECH_t$ — темпи зростання технологічного експорту в Україні (розраховано як сумарне значення груп XVI, XVII та XVIII митної статистики);

BD_t — сальдо бюджету (% від ВВП);

$FREEDOM_t$ — індекс економічної свободи для України, визначений американським дослідницьким центром Heritage Foundation (показник розраховується з 1995 р. як середнє арифметичне з оцінок 10-ти широких категорій факторів: зовнішня торгівля, фіскальний тиск, державне втручання в економіку, монетарна політика, іноземні інвестиції, стан банківської системи, зарплата і ціни, гарантії прав власності, конкурентоспроможність, поширення тіньової економіки тощо);

$TIME_t$ — змінна часу;

CPI_t — індекс споживчих цін (%);

$CRISIS_t$ — фіктивна змінна, що враховує особливості економічної ситуації в 2005 р.

Чинники динаміки промислового виробництва виявилися такими³:

$$\Delta Y_t = 0,191\Delta Y_{t-1} + 0,102EXPORT_t - 5,289CPI_{t-1} - 11,881FREEDOM_t$$

$$(2,039^{***}) \quad (2,505^{***}) \quad (-4,911^{***}) \quad (-2,786^{***}) \quad (1.1)$$

$$adj.R^2 = 0,282 \quad DW = 2,003$$

$$\Delta Y_t = 0,127\Delta TECH_t + 2,813BD_{t-1} - 9,196CRISIS_t$$

$$(4,467^{***}) \quad (2,218^{**}) \quad (2,705^{**}) \quad (1.2)$$

$$adj.R^2 = 0,228 \quad DW = 1,898$$

Динаміка промислового виробництва характеризується авторегресивною залежністю з лагом у рік, яка може означати, що збільшення виробництва створює умови для подальшого його нарощування. Збільшення обсягів експорту з окремих областей та технологічного експорту України загалом сприяє зростанню промислового виробництва. Збільшення експорту регіону на 10% додає 1,02% до динаміки промислового виробництва, тоді як збільшення технологічного експорту — 1,3%. Цілковитим передбачувано вплив інфляції — негативний. Поліпшення сальдо бюджету позитивно впливає на Y_t . Підвищення ступеня економічної свободи⁴ (зменшення значень $FREEDOM_t$) стимулює зростання виробництва, що засвідчує підвищену важливість лібералізації економічного середовища для України. Отримано підтвердження гіпотези, що особливості економічної ситуації в 2005 р. мали негативний вплив на економічне зростання. Інтерпретація цього факту може бути доволі різноманітною: від несприятливих наслідків роботи уряду В. Януковича до помилок у роботі нового уряду Ю. Тимошенка, як це зустрічається у пресі та фахових академічних виданнях (докладний аналіз причин виходить за межі цієї статті). Фіктивні змінні засвідчують присутність сприятливих для динаміки промислового виробництва індивідуальних особливостей Волинської обл. (рівняння 1.1) та Закарпатської і Кіровоградської обл. (рівняння 1.2).

Нижче подано оцінки чинників експорту:

$$\Delta EXPORT_t = 0,563\Delta Y_t - 0,138EXPORT_{t-1} + 13,757BD_{t-1} + 20,939TIME_t$$

$$(2,257^{***}) \quad (1,243^*) \quad (4,280^{***}) \quad (3,037^{***}) \quad (1.3)$$

$$adj.R^2 = 0,329 \quad DW = 1,861$$

Промислове виробництво виступає чинником збільшення експорту. Від'ємний авторегресивний коефіцієнт для експорту може вказувати на ознаки корекції динаміки експорту стосовно деякого рівноважного значення. Позитивне сальдо бюджету сприяє збільшенню експорту, що загалом відповідає припущенню про визначення обсягів експорту-імпорту надлишковою абсорбцією (різниця між внутрішнім попитом і обсягами виробництва). Сприятливим регіоном для розвитку експорту виявилася

³ В дужках вказано критерій Стюдента та показник статистичної значущості (** — 1%, * — 5%, * — 10%)

⁴ Кожен з 10 показників індексу економічної свободи Heritage Foundation оцінюють за 5-бальною шкалою, де 1 — максимальна свобода підприємництва, а 5 — повна її відсутність.

Донецька область. З одного боку, отриманий результат не дивує, оскільки регіон володіє потужним потенціалом гірничо-металургійного комплексу, що забезпечує Україні третє місце у світі з експорту сталі [7]. З іншого боку, не виключено, що відповідна фіктивна змінна відбиває доволі банальний факт відшкодування “фіктивного ПДВ”, який міг спостерігатися у шахтарському регіоні.

Порівняння прогнозних і реальних значень промислового виробництва окремих областей України (рис. 3-5) показує співпадіння обох показників для Волинської, Закарпатської та Кіровоградської областей попри доволі значні відхилення в окремі роки. Водночас простежується істотне падіння виробництва нижче рівноважного рівня у Львівській області в 2002—2005 р.

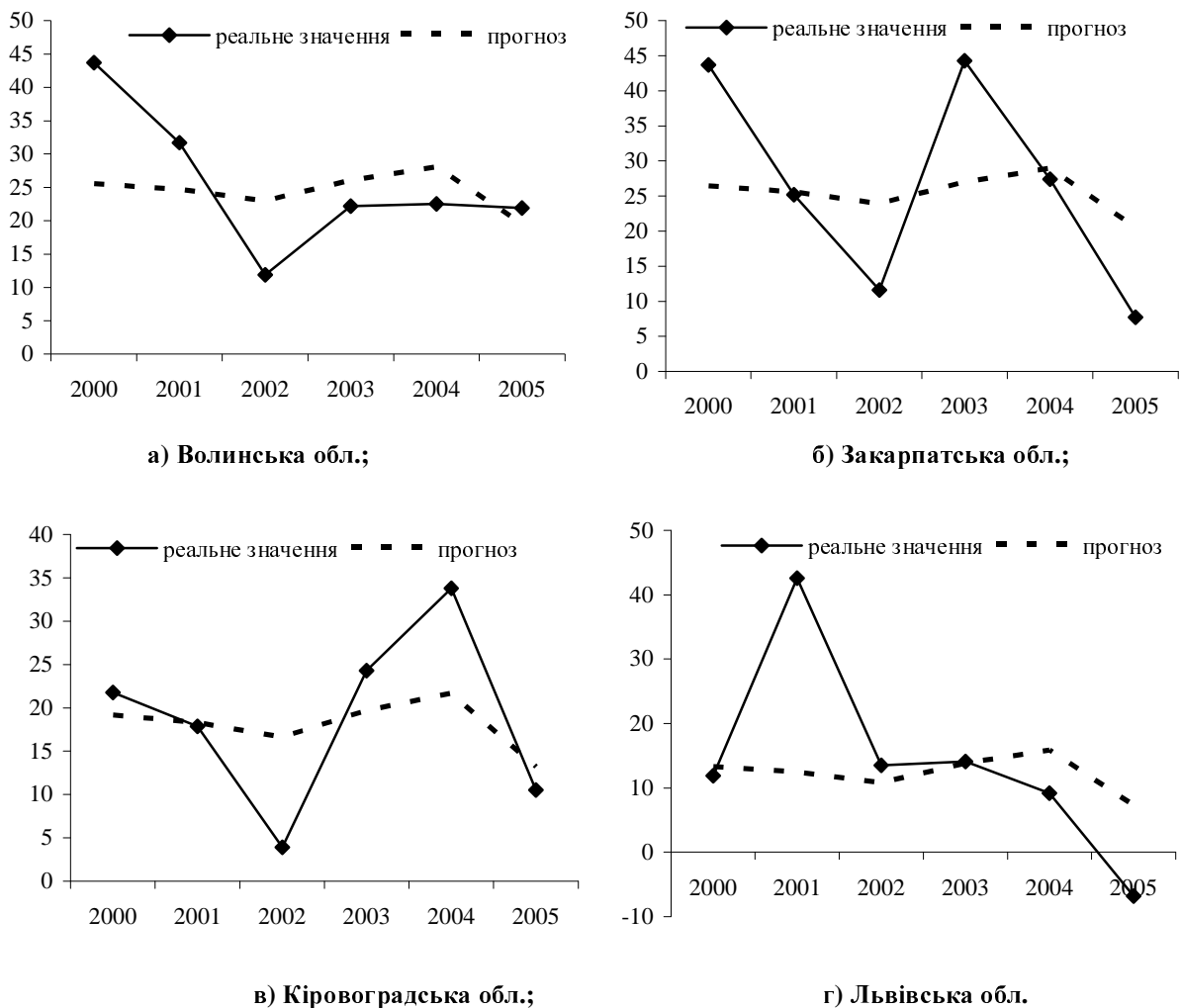

Рис. 3. Прогнозні та реальні значення динаміки промислового виробництва

На рис. 4 проілюстровано зниження темпів зростання промислового виробництва у Донецькій області у 2005 р. Це відображає не так погіршення кон'юнктури на світовому ринку металопродукції, як у цьому переконує Мінпромполітики [7] (всупереч поширеним стереотипам минулого року світова ціна на метал зросла на 35% [11]), як втрату здатності працювати у нових умовах (після втрати контролю за урядом) або припинення практики приписок до ВВП. Примітно, що “кризовий” 2005 р. виявився сприятливим для м. Києва,

де зростання промислового виробництва перевищило прогнозне значення майже вдвічі. Отриманий результат можна пов'язати з переважно несировинним характером економіки столичної агломерації.

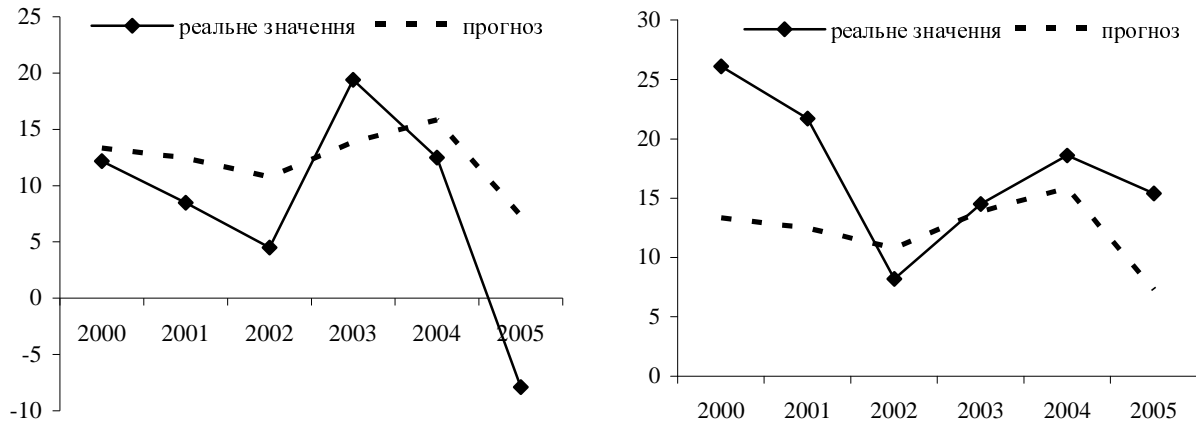

Рис. 5 Промислове виробництво Донецької області(ліворуч) та у м. Києві (праворуч): відхилення реального значення від загальних залежностей

Проведене дослідження демонструє, що незважаючи на значний науково-технологічний потенціал і зручне прикордонне розташування, Львівська область не належить до регіонів, сприятливих для економічного зростання та нарощування технологічного експорту. Опосередковано це підтверджує присутність явища «пастки регіональної депресивності» у регіоні. Реальним виходом із ситуації, що склалася, може бути лише залучення потужних інвесторів у технологічні галузі, а відповідно — створення нових високооплачуваних робочих місць, що збільшить попит на кваліфіковану робочу силу і стимулюватиме економічне зростання (рис. 6).

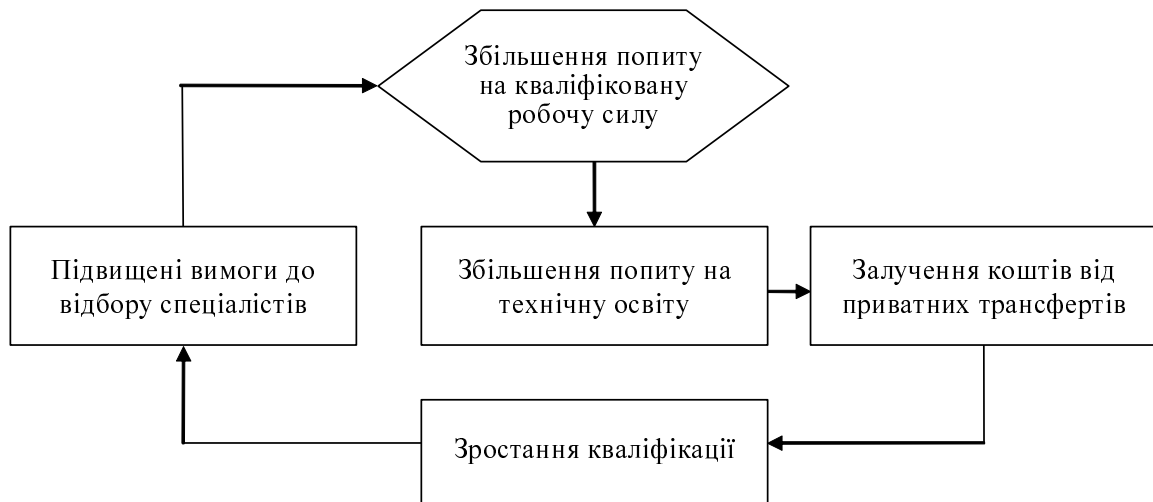

Рис. 6. Вихід із пастки «регіональної депресивності»

Лише за таких умов можна реалізувати потенціал транскордонного україно-польського співробітництва, який зауважують на Львівщині. Яскравим прикладом успішної реалізації програми інноваційного транскордонного регіонального розвитку є датсько-шведська агломерація Копенгаген-Мальме [9, с. 494]. Навколо цих двох міст ще з початку 1990-х років виник потужний транскордонний регіон. На даний час до його складу входять: декілька сотень

підприємств електронної, біотехнологічної і медичної галузей, 26 дослідницьких клінік, 5 так званих технологічних „сіл” із сотнями інноваційних інкубаторів, 12 університетів, де вчать 135 тис. студентів, кількість наукових працівників перевищує 35 тис. У такому контексті дуже перспективною виглядає модель транскордонного регіону Краків – Львів. Стрімкий розвиток краківського технологічного парку за останнє десятиріччя, науково-технічна розвиненість обидвох регіонів, ментальна близькість регіональних еліт, вигідне географічне розташування відкривають великі перспективи для співробітництва та економічного зростання.

Поряд із порівняльними перевагами прикордонним регіонам загрожує «пастка депресивності» і затягування періоду економічної та соціальної стагнації. Головним чинником прискорення темпу економічного зростання окремих регіонів є збільшення обсягів технологічного експорту. Лібералізація зовнішньої торгівлі, покращення сальдо бюджету та зниження темпів інфляції сприяють збільшенню темпу зростання промислового виробництва регіонів України. Створення необхідної інфраструктури, а найголовніше — залучення хоча б однієї великої компанії — технологічного лідера, стимулювання малих і середніх підприємств до співпраці з університетами та експортна орієнтація інноваційної діяльності мають бути пріоритетними напрямками економічної політики. Перспективним напрямом продовження дослідження передбачається вивчення чинників економічного зростання та експорту на основі кварталних і місячних даних з врахуванням індексу промислового виробництва країн-торговельних партнерів України, а також порівняльної ефективності окремих регіонів як потенційних експортерів.

Список використаних джерел

1. Egger P., Huber P. A Note on Export Openness and Regional Wage Disparity in Central and Eastern Europe // *Regional Science*. – 2005. – №39. – P. 63-71.
2. Herzer D., Novak-Lehmann F., Siliverstovs B. Export-Led Growth in Chile: Assessing the Role of Export Composition in Productivity Growth // *Discussion Papers*. – 2004, November. – No. 103. – P. 1-28.
3. Алимов О., Ємченко В. Промисловий потенціал України: напрями ефективного розвитку // *Економічний часопис – XXI*. – 2003. – №6. – с. 28-32.
4. Жук М. Регіональні пріоритети підвищення ефективності зовнішньої торгівлі // *Регіональна економіка*. – 2002. – № 1. – С. 115-123.
5. Крючкова І. Структурні зрушення у зовнішній торгівлі України: тенденції та перспективи // *Вісник НБУ*. – 2004. – № 2. – С. 3-6.
6. Лелека В. Порівняльне статистичне дослідження науково-технічного, виробничого та торговельного потенціалів енергетичного машинобудування України // *Статистика України*. – 2003. – №2. – С. 46-51.
7. Макогон Ю. Гірничо-металургійний комплекс України: Міфи та реальність // *Дзеркало тижня*. – 2005. – № 34 (562).
8. Меламед М. Відтворювальна структура ВВП та її вплив на економічний розвиток України // *Вісник НБУ*. – 2005. – № 12. – С. 8-17.

9. Шевчук В., Черкас Н. Інвестиційна привабливість та технологічний розвиток регіонів: європейський досвід // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – сб. науч. трудов. Донецк: ДонНУ, 2006. – С. 493-498.
10. Яремко Л. Напрями підвищення зовнішньоторговельного ефекту: макроекономічний аспект // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №1(43). – С. 111-118.
11. www.imf.org